

FÓKUSZHIÁNY

Markó Béla: *Már nem közös*

– *A haza milyen?* – *Már nem közös*. A kérdés–felelet szinte adja magát, amennyiben egymás mellé helyezzük Markó Béla két legutóbbi verseskötetének címét. A könyveket még erősebben összekapcsoló nyelvi játék nemcsak azt mutatja, hogy Markó Béla termékeny költő, hogy életművének darabjai mennyire szoros egységet alkotnak – az *Egy mondat a szabadságról* (2020) és *A haza milyen?* (2021) után az alcím szerint 2021–2022 verseit tartalmazó *Már nem közös* (2023) erős láncolat a közösség témaköreit valamilyen új megszólalói pozícióból feltárni igyekvő kérdésekkel –, hanem azt is, hogy Markó képes kötetről kötetre megújulni. Ám e megújulás fok-mértékének és sikerének kérdésessége egyrészt a kötetet kockázatos alkotói kihívással teszi, másrészt az olvasóközönséget várokozással tölti el. A gazdag életmű legújabb darabja kapcsán érdemes áttekinteni, melyek azok a legfőbb csomópontok, ahol észrevehető Markó poétikájának kifáradásra, önismétlésre, zavaró pátozosságra hajlamos jegyei, s hol tud ismét váratlan, ám annál maradandóbb meglepetéseket okozni. Azt hiszem, a mérleg majdnem kiegyenlítődik.

A haza milyen? – ahogy azt Borsodi L. László a 2022. januári *Esőben* megjelent kritikájában is megfogalmazza – a kérdések, kételyek könyve volt. Ezzel szemben a *Már nem közös* szikárabb, az állásfoglalást az összegzések által levezető darab. Ahogy a *Könyörgés versért* című nyitóvers is mondja: „Legyen ilyen könnyű / a vers is! Gyanú, sejtelem, kihúnyó fény, / nyugodt árnyék” (7.). Ezzel szemben a vers zárata: „Hagyd meg nekem még a gyermekkor / kegyetlenségét! Az igazi költészetet”. Érdekes dinamikája van annak, ahogyan például a „gyermekkor kegyetlensége”, valamint a tudatlanság és a tisztánlátás háromféle perspektívája keveredik. A kötetet nyitó ima rapszodikusságával, a rövid és hosszú versmondatok váltakozásával („Vagy talán nem kellene / semmilyen korban olvadó hópehelyekből / összerakni a boldogságot. Sem a sírást. Túl sok ellágyulás.”) remekül vezet be a kötetbe. Ugyanakkor épp az előbbi példa hópehely-metaforája mutatja, hogy legyen akármennyire is magabiztos a megszólalás, azért a bizonytalanság („Vagy talán nem kellene”) végig működik. A tisztaságra való törekvés azonban nem mindig jelenti a legjobb poétikai megoldásokat.

Különösen akkor érzem ezt problémásnak, amikor a beszélő minduntalan el nem mondott, kihagyott gondolataira figyelmeztet, vagy reflektál az általa kérdésesnek ítélt szöveghelyekre: „Ezt sem magyarázgatom most” – *Véletlen* (19.); „bár ez most költői túlzás” – *Félreértés* (42.); „Bár kissé együgyű, / azt hiszem, pontos mégis ez a metafora” – *Egy-*

Kalligram Kiadó
Budapest, 2023
186 oldal, 3990 Ft

ügyű történetek (96.). És itt-ott felbukkan némi didaktikusság is: „ilyen téli cipő vagyok magam is. / Óvatos metafora csupán, semmi több” – *Téli cipők* (100.). Az világos, hogy a bizonytalanság és a tisztaságra való törekvés együtt munkál, de a kötetben sokkal finomabb megoldásai vannak az előbbi szemléltetésére anélkül, hogy az utóbbi csorbát szenvedne: „Szorongástól / szorongásig élek, és egyre rövidebb / ideig tart a megkönnyebbülés” – *Hitvallás* (43.). Vagy például az *Emlékezés egy zsarnokságra* (70.) kiválóan vegyíti a humort, a határozottságot, a szokimondást és a tisztaságot, sőt, eléri, hogy a történelmi téma is érdekesen jelenjen meg. Ebből idézem az első néhány sort: „Végül talán nem is az országhatáron / éjjel-nappal kibiztosított fegyvereket / vagy a hegyeken-völgyeken folyton / végigsöprő, a terebélyes fákat is tövestől / kicsavaró tapsvihart volt a legnehezebb / elviselni, hanem a gondosan lelakatolt / WC-papír látványát a különböző / állami intézményekben. Az ördög / a részletekben rejlik. / A jelentéktelen részletekben”. De a címadó vers is ilyen, finom absztrakciókkal és humorral. „Úgy kezdődött, hogy ez a harc lesz / a végső. Készültünk egy közös / küzdelemre, próbáltuk csattogtatni / a tornacipőnk, a fellobogozott / kisváros szürke kockakövein. [...] Sok-sok végső harcunk / abamaradt azóta. Ma már legfeljebb / csak annyi, hogy: ez az arc lesz a végső. [...] Nap mint nap / folytatódik minden. Talán majd a tűz. Madarak csőre. Gyökerek. Férgek” (184.). Úgy tűnik, azok a legjobb, egyben „legtisztább” versei a kötetnek, melyek nem bontják szét a témákat, hanem szintetizálják és finoman absztrahálják azokat. Ezek adják a kötet gerincét, lendületét (ilyen még például az *Aki teremtett*, a *Reggeli fény*, a *Csalánleves*, az *Újabb vers a szeretetről*). Bátor és komoly döntés lett volna a szigorú – ezeket a „szintetizáló” darabokat kitüntetett – rostálás, és főként a ciklusok elhagyása.

Megjegyzendő, hogy az utóbbi Markó-kötetek mindig „valamilyennek tűnnek”. A *haza milyen?* például első hallásra nemzeti érzületű koncepciót kínál, míg az *Egy mondat a szabadságról* előhívja a romantikus-fennkölt hangvételt. Ezért elsősorban a címekben központi szerepet kapó erős töltetű, vagy akár azt is mondhatjuk, terhelt fogalmak felelősek, mint amilyen a *haza* vagy a *szabadság*. És ha az ezeket megelőző kötetekre gondolunk, akkor a *Bocsáss meg*, *Ginsberg* (2018) esetében a beatköltészet generációs ikonja vagy az *Amit az ördög jóváhagy* (2019) esetében a cím által felkínált metafizikai olvasáslehetőség hasonlóan irányította az olvasó figyelmét. Persze végeredményben egyik kötet sem ragad le annál, hogy a cím által kitüntetett fókusz domináljon (habár például a diktatúra témáiról olvasni akkor is kimerítő, ha ez a tematika változatosan ismétlődik Markó lírájában). Ezekhez képest az új kötet, a *Már nem közös* kínálja a legkevésbé lehatárolt, legtágasabb asszociációs mezőt. Ugyanakkor, mint az írásom felütésében is jeleztem, nagyon is beleíródik a Markó újabb költői korszakát jelölő kötetek sorába, hiszen címével mintha az előző kötet címére válaszolna. Mi nem közös? A haza? Esetleg a versekben megjelenő más témakörök? A gyerekkor, a szerelem, az emlék? Markó szerint leginkább semmi. Még a vers sem – az ezen való mély(ebb) gondolkodás, a versről, versírásról lírában való megszólalás problémája nagyon hangsúlyos a *Már nem közös*-ben. Olyannyira, hogy a kötetet nyitó vers már programmá is teszi ezt: „Ó, adj nekem / ilyen verset. [...] Vagy legalább higgyem, ez a vers.”

A későbbi ciklusokban (*Bejárat*, *Tiszta ablak*, *Túlsó part*, *Világosság*, *Kihangosítás*, *Mind közelebb*, *Fűcsomók*) szintén hangsúlyosan megjelenik a vers kérdése. Épp ezért lehet a legvalószínűbb válasz, hogy a vers az, ami már nem közös, hiszen ezt kínálja legegyszerűbben a kötet még akkor is, ha a ciklusokat szervező primer tartalom másához (család, gyerekkor, szerelem, mindennapok) kapcsolódik. A piramis csúcsán az alkotói lét problémái, a vers identitásképző és -romboló ereje áll. A versek a legváratlanabb helyeken, zavarba ejtő módon kezdenek a költészetről, illetve magukról értekezni, ami által a szövegek látszólag hirtelen irányt váltanak. „Nem jártam tánciskolába. [...] Meglehetősen /

rossz táncos voltam. [...] Azt hiszem, / kellett volna egy kályha. Talán a vershez / jobban értek, bár ez sem biztos” – *Ördögi praktika* (60.). A szerkezetet alakító beszédmód megtörik, egyszerre láttatja a maga csupaszságában a verset mint konstrukciót, szerkesztéseket, korrektúrákat, kritikák halmazát, másrészt, és sokkal inkább ez a lényeg, visszavezeti a fókuszra a mindenkori alkotóra.

A poézissel foglalkozó szövegek kapcsán fontos azonban kiemelni, hogy épp amiatt nem válnak hermetikusan zárttá, a különböző anekdotikus, visszaemlékező-leíró részek fellazítják azokat. A hozzáférhetőség (emlékezés, és annak érthetővé tétele mások számára) és a versírás kapcsolata így rá is cáfolhat a kötet cím megállapítására; a megformálás által sokak számára lesz „látható” az emlék, ugyanakkor a torzulás, csonkolás problémái is megmutatkoznak, ez utóbbi vállalása – a(z ön)reflexió – pedig nem lehetőség, hanem kötelesség.

S mivel ennyire hangsúlyossá válik az alkotás, a szó szoros értelmében vett, papíron olvasható szöveg, jó okunk van feltételezni, hogy nem is a versre, versírásra adott reflexió töri meg a különálló témákat, hanem éppen fordítva: az alkotásról való gondolkodás a kiinduló alap, ehhez biztosítanak kerettémákat a gyerekkori emlékek, az aktuális mindennapok stb. Kérdéses azonban, hogy ezek megformáltsága mikor válik zavaróvá, hol érhető tetten a modorosságba hajló hangütés, illetve mikor merül ki az alkotásra irányuló reflexiók készlet, hiszen ezek legalább ugyanannyi szöveghelyen termékenyek, mint kárteknők a jól kigondolt szerkezetre és organikus hangra nézve.

Mivel az alkotói lét, a versírás problémáinak feltárása ennyire hangsúlyos, a kötet egyfajta számvetésként, mérlegelésként is értelmezhető. Rádásul minden benne van, ami általában a Markó-verseket és -köteteket jellemezni szokta: a recepcióban sokszor emlegetett, a gondolatot strófákkal, metanyelvi eszközökkel nem megtörő tömbforma, a természeti motívumok, a meditatív állapotból való kiindulás, a retorizáltság (költői kérdések, indulatszavak, halmozások stb.), az emlékezés során a kutatás-felfejtés mellett a logikának is helyet hagyó következetesség, vagy az, hogy gyakran tárcaszerű, a történetet adott élmény felől megragadó versekkel találkozunk. Utóbbiakból bőven találunk például a *Világosság* című ciklusban, mely a jelenből („nem neveltük meg a kutyánkat”; „Néhány napja rigófütyű ébreszt”; „A hálószobánk az emeleten van”) ad reflexiókat a múlt eseményeire: „Úgy menekítettük a karácsonyfának való / fenyőket, mint Heródes katonái elől / a csecsemőket. [...] Próbálkozunk azóta is, hátha sikerül” – *Együgyű történetek* (96.).

Számos költőelőd neve megjelenik a kötetben; ennek sok esetben megkérdőjelezhető a beágyazottsága, s ebből következően a szükségessége is. Inkább lesznek öncélú műveltségi elemek, mint izgalmas és funkcionális megidézések. „A múlt most már nagyon kicsi / és ártalmatlan. A Balassi Bálintot / halálosan megsebesítő ágyúgolyó / ebből a távolságból csak annyi, / mint egy darázscsípés” – áll az *Embernagyság* (118.) című versben. Balassi halála és az ágyú sokkal hangsúlyosabbá válik, mint a képet elindító, múltra vonatkozó mondat. Igazságtalan lenne nem megjegyezni, hogy az *Embernagyság*ban más történelmi alakok is megjelennek sokkal kihívóbb formában, például: „Ne vegye senki szentségtörésnek, / de elfér István királyunk is / egy gyufásdobozban.” Az persze továbbra is zavaró, hogy a múlt inkább mint lezárt egység jelenik meg a kötetben („A múlt most már nagyon kicsi / és ártalmatlan”), filozófiai-eszmetörténeti fogalomként, s ez korántsem egyenlő azzal, hogy a múlt a történelmi személyekre és azok szerepvállalására korlátozódik. A múlt egészére irányuló reflexió a történelmi személyeken keresztül ad hoc általánosítás. Az István király-kép például a gyufásdobozzal – bármennyire találó is – ilyen szempontból zavaros.

Máshol Baudelaire *Az albatrosz* című műve kerül elő: „Balázs bemászik, / nagy nehezen megfogja a galambot, kihozza. / Ernyedten lóg az egyik szárnya. Mintha már / látta volna ezt a képet. Hát persze, Baudelaire / verse” – *A boldogságról* (92.). A meglehetősen távoli, ám annál izgalmasabb összefüggés közvetítését a „Hát persze” mondatnyitás megtöri: a hirtelen felismerés „kikiáltása” a jelenetről a beszélő műveltségére irányítja a figyelmet. A vers remek zárata az azt megelőző felkiáltás miatt szintén veszít hatásából: „Megéri-e boldognak lenni? / Ez is kicsoda kérdés! Nem a fájdalom számít, / hanem az, hogy ránk volt bízva egy éjszakára”. Ráadásul ezek a kiszólások átbillenthetik az így is pengeélen táncoló, de épp emiatt feszültségteli szöveghelyeket nosztalgizálássá, a (rég) múlt követelésévé. Kosztolányi Dezső alakja és *Mostan színes tintákról álmodom* című verse így jelenik meg: „Gyerekkorunkban szerettük / azt a kiszámolóst, hogy választottunk / egy színt, / majd akire rászámoltunk, / annak kellett keresnie magán, / abból a színből bármit. Legalább / egy gombot. Vagy cérnaszálat. / Nem Kosztolányi Dezső / színes tintáiról volt szó, / de mi is versben beszéltünk ilyenkor” – *Kiszámolás* (98.). A mondóka ritmikussága és a színkeresés kerül ügyetlenül kapcsolatba: az „akire rászámoltunk, / annak kellett keresnie magán, / abból a színből bármit” és a „mindenkire jutott egy-egy szótag, / és akire ráesett az utolsó” például redundáns, nyelvilleg lapos részletek, másrészt a beszélő feltételezi, hogy a színekről mindenkinek evidensen és automatikusan a *Mostan színes tintákról álmodom* jut eszébe, pedig ezt a szöveg nem készíti elő. Nem elég a beszélőben felvillanó kép és a szubjektív összekapcsolás ahhoz, hogy ez az utalás a szövegben is működésbe lépjen.

A történelmi alakok mintha a bölcselkedő-filozofikus tartalmakat akarnák ellensúlyozni azzal, hogy az általánosító életbölcsesek helyet konkrét példákat állítanak elének. „Hogy mi is az igazi különbség? / Nyilvánvaló, hogy egészen fiatalon, / sőt, talán már gyermekkortól az élet / a feladat. Igen, ezt kell megoldani. / Először Scott kapitány vagy esetleg / a Wright testvérek mintájára. / De akár a villanymotort feltaláló / Jedlik Ányos is számításba jöhet.” Itt, a *Különbség* (140.) című versben például jól látszik, ahogy a feltehetőleg idős beszélő nagy, általános következtetéseket ragad meg, de a megidézett alakok is ugyanahhoz az általánossághoz vezetnek: „Aztán később nem éppen ilyen / egyszerű. / Viszont a cél továbbra is ugyanaz. Az élet.” Az eleve absztrakt fogalmak (élet, hit, igazság stb.) kifejtéséhez távoli, a kötet világától idegen, külső „anekdotát” választ. Ezáltal a fogalom nemhogy hozzáférhetőbbé, hanem még távolibbá válik, a közhely veszélye pedig ugyanúgy megmarad.

Összességében azért érzem problémásnak ezeket a megidézéseket, legyen szó akár irodalmi, akár más történelmi személyekről, mert elterelik a fókusz az egyébként nem vagy nem elég árnyaltan kifejtett mondanivalóról. Sokkal szebb az, ahogy például a különböző hármások által – kő, fa, üveg; verebek, galambok, rigók – még városi, zajos közegben is meditatív állapot jön létre, amelyhez a beszélő visszatérhet. A hármassorolások nagyon sok helyen előkerülnek, és közvetve, kimondatlanul idézhetik fel az olvasóban Szabó Lőrinc *Föld, erdő, istenét*.

A versírás gesztusát, különböző aspektusait megragadó kötetekben a költészet értelmezése gyakran féreglyukakhoz vezet: bármi bármivel összefügghet, az összefüggések esetlegessége mindig gesztusértékű. Átejtve érezheti magát nemcsak a recenzens, de bármely olvasó is: ha az esetlegesség által több értelmezéslehetőség felé nyitott kompozícióit érdemként kezeljük is, a lehetséges interpretációk közül kiugranak a vers önlogikájának ellentmondó megoldások. A kortárs költészetben egyre inkább helyet kapó „versről ver-set” igénye növekszik, s még ha ez valódi újdonságokra, reflexiókra ad is lehetőséget, a jó arányok eltalálása nagy kihívás. Markó esetében legtöbbször persze jó arányokkal talál

kozunk, ám az kétségtelen, hogy, mint azt feljebb igyekeztem bemutatni, egyes szöveghe-
lyek nyelvi és tartalmi szempontból is kilógnak a nagy egészből. Ha ezeket menteni sze-
retnék, épp a kötet érdemei csorbulhatnak.

A *Már nem közös* kapcsán leginkább az tűnik ki, hogy a gazdag, hosszú verseket tartal-
mazó anyag sutaságait, ügyetlenségeit, indokolatlan pátoszba fordulását is besöpri a *vers*
alá. Hogy csak két példára utaljak vissza: vagy épp az önkorlátozást, kompromisszumo-
kat utasítja el, vagy a nyelvi megformáltság egyszerűségére hivatkozik. Azaz attól, hogy
a vers megmutatja például, hogy „Tudom, manapság könnyen / félreértik, amit mondok”
– *Csomagolópapír* (113.); vagy: „Rosszul esik, de figyelek / a kritikára. [...] Vagyis tulajdon-
képpen beismertem, / hogy tényleg ismétlem magamat” – *Ördögi praktika*, nem mentesül
a pongyola mondatok tényétől, vagy attól, hogy gyakran ön maga paródiájává válik: „Az
úszásról fogok beszélni ismét” – *Túlsó part* (74.); „Lehet, hogy mégis a hűtlenség a hűség?”
– *Mi a hűség?* (126.). Úgy érzem, mindezek miatt a kezdeti lendület az utolsó két ciklusra
már lankad, a kötet olvasása nehezzé és fullasztóvá válik (ezért is lett volna szerencsés a
válogatás vagy a ciklusok elhagyása). Nagy, terjedelmes anyag, melyben sokféle irányt fel
lehet fedezni, vagy éppen elveszni benne.